

Војислав П. НИКЧЕВИЋ

ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ И ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКИХ ОБИЉЕЖЈА

Социолингвистика се у језикословљу дефинише као дио лингвистике који проучава све многобројне односе између друштвених и језичких структура, њихове међусобне условљености и интерференције. Подручје социолингвистике је големо и она се служи и социолошким и лингвистичким поступцима, тако да није увијек јасна граница између ње и социологије језика.² А *лингвистичка стилистика* или *лингвостилистика* се схвата као грана лингвистике која изучава експресивну вриједност језика (кад несвјесно изражава социолошке, психолошке и физиолошке детерминанте) и импресивну вриједност (ако намјерно истражује одређен естетски, дидактички или неки други утисак).³ То је теоријски оквир овог рада.

Језик у поезији Мирка Бањевића до сада није студиозније анализиран ни са социолингвистичкога нити пак лингвостилистичког становишта. Колико ми је познато, о њему су настала свега два рада: први о језику као звуковној симболици у поезији Мирка Бањевића⁴ и други о стандардном (нормативном) и дијалекталном у језику поеме *Бријест* Мирка Бањевића.⁵ Поред тога, књижевни критичари и повјесничари мање-

---

² Дубравко Шкиљан, *Поглед у лингвистику*, II издање, Школска књига, Загреб 1985, 18.

³ Исто, 120.

⁴ Миодраг Шијаковић, *Језик као звуковна симболика у поезији Мирка Бањевића*, Стварање, бр. 3, Титоград 1985, 393-397, и у књизи *Црногорска књижевност у књижевној критици* В. Традиционализам, авангарда, социјална књижевност Слободана Калеџића, Подгорица 2002, 273-280.

⁵ Аднан Чиргић, *Стандардно (нормативно) и дијалектално у језику поеме Бријест Мирка Бањевића*, Међународни научни скуп Савремена црногорска књижевност. Зборник радова, Никшић, 29-30. IX и 1. X 2005. (у штампи).

више освртали су се на његов језик узгред и спорадично као на врло важан творачки квалитет Бањевићеве поезије. А и кад је његов језик сагледаван у првом од тих двају радова и узгредно, изрицани су о њему неки неприхватљиви судови, јер су недостајала шира и дубља сазнања о социolingвистичком карактеру пјесникова језика, о народносној и националној припадности тога језика и Црној Гори као социокултурној средини у којој је настао и чије је потребе задовољавао вјековима прије него се Мирко Бањевић појавио као пјесник 1930. године. Потребно је рећи још и то да је његов језик и сам по себи вишеслојан и неприступачан, нарочито за оне његове проучаваоце којима црногорски није матерњи језик.

Без претензија да наводим погледе свих аутора на језик Бањевићеве поезије, осврнућу се само на најзначајније и најкарактеристичније. Књижевни критичар и историчар Милорад Стојовић о њему изриче оцјене полазећи од његове умјетничке функције: *Посебну пажњу заслужује поетска лексика Мирка Бањевића. Његова поезија распознаје се и по језику. „Ломио је и себе и речи да би удахнуо садржајну свежину, експресивну и звуковну снагу, да би тако савладао поетску материју”*.¹ Бањевићева поетска лексика има непресушне изворе у народном говору, у народном стваралаштву. *Ријеч му је опора, горка, као и живот који га инспирише; крепка, јака – попут боја на Лубардиним платнима;*² *једра, богата као метафора народне пјесме. Проосјећана, проживљена, одболована пјесничка грађа, нашла је кроз језик, пут до аутентичне сугестивности. Бањевић често стваралачки открива заборављене, за нас већ давно изумрле ријечи и изразе (вијар, устанка – партизанка, утуљен вид, озјели тамјан итд.) а познате ријечи, новим синтагматским и синтаксичким спреговима... обобаћује љепотом и значењем, проширује њихове поетске изражајне моћи. Али, ношен бујицом језика, који за лингвисте може бити посебно интересантан (јер у контексту Бањевићеве поезије и неки неправилни граматички облици добијају смисао), он је у игри ријечима понекад и претјеривао, и то у неколико праваца. Или је некритички усвајао ријечи из народа,³ или је, у напору да се што адекватније искаже, битност мисли и осјећања претрпао епитетима и именицама – симболима, мноштвом нефункционалне језичке материје; или је, пак, у тежњи за иновацијама, неуспјело градио ријечи и тако творио вјештачко разнозвучје. У поезији Мирка Бањевића, дак-*

¹ Василије Точанац, „Бездани” Мирка Бањевића, Књижевност и језик, бр. 3-4, Београд 1957.

² Није случајно што је друго, допуњено и прерађено издање Бањевићеве „Сутјеске” илустровао баш Лубарда.

³ Изразите локализме као што су, на примјер, изрази *лама* (плехана посуда), *дроб* (стомак), *прет* (!).

ле, има доста онога „што тешко може ући у општу употребу”, и то је у знатној мјери ослабило многе његове „складне риме и изразита ритамска прегипања”.⁴ Све то ваља критички провјерити.

Пјесник Жарко Ђуровић о Мирку Бањевићу пише као о ствараоцу сензибилног нерва и снажне евокативности и о језику што у његовом стиху посједује функцију која осмишљава суштину песме те о изразу којим се сенчи атмосфера, извлачи нијанса, побуђује асоцијација. Поближе, у Ђуровићевој поетолошки обојеној интерпретацији Бањевићев је сав инструментариј језика користио за осмишљавање песме, функције у којој је тражио напрегнута стања и веома наглашене емотивне импулсе... Он воли реч, њу напреже до арматурног стања, мислећи да тим напрезањем и склопном изменом може доћи до неочекиваног изражајног блага, до пуне лирске пластике. Ваљда нико у нашој (то јест црногорској – В. П. Н.) савременој поезији језик не доводи толико до „експлозије” као Бањевић. То је прави непочин-рат, то је чежња да се ова трагалачка особина ефикасно одрази на исходишну датост песме. У том трагалачком чину има извесне ритуалне обојености, нарочито ако се инсистира на апострофирању обичајних елемената.⁵ Све је то тачно.

Српски есејиста Радомир Константиновић је објавио два текста о Мирку Бањевићу: први о њему као праисконцу⁶ и други о његовоме пјесничком портрету⁷. У ствари, то је један те исти, само донекле редигован есеј. Радомир Константиновић се сматра најбољијем зналцем Бањевићеве лирике, а тај есеј се третира као импресивна студија у његовом капиталном дјелу *Биће и језик*⁸. Ту се поезија Мирка Бањевића надахнуто противурјечно афирмише, нарочито збирка *Побуне ума*. На посве свој, па и на неубичајен начин, Радомир Константиновић интерпретира пјесников језик.

Према Константиновићу, Бањевићева поезија, испјевана народски, од крика до јецаја, од поклича до бугарења (за многе своје стихове сâм је тврдио да их је чуо као у сну, и као у бунилу), између клетве и псовке, али

⁴ Милорад Стојовић, *Бол и отпор Мирка Бањевића*, предговор у књизи *Завјет* Мирка Бањевића. Избор из поезије. Избор, предговор и биљешка Милорада Стојовића, Библиотека „Луча”, 17, „Графички завод”, Титоград 1965, 16-17.

⁵ Жарко Ђуровић, *Поезија Мирка Бањевића*, Књижевне новине, Београд, 1. мај 1975, 5.

⁶ Радомир Константиновић, *Мирко Бањевић праисконоца*, Трећи програм, бр. 30. Радио Београд, љето 1976, 449-476.

⁷ Радомир Константиновић, *Мирко Бањевић* у књизи *Биће и језик* у искуству песника српске културе двадесетог века, 1, Београд 1983, 121-148.

⁸ Милорад Никчевић, *Мисаоне структуре Побуне ума (1930) Мирка Бањевића* у књизи *Филолошке расправе*. Интеркултурални контекст, Подгорица 2002, 172, нап. 16.

дјетињски наивне, природне, готово божјачке, јуродиве, и ове хуке празнине, овога хујања бездана у којем као да једино још је нека немјерљива, неизрецива коб. Нешто праисконско било је и остало у томе сусрету благородности с мрачно-подземним, па ваљда наш *праисконац*, коју је Бањевић за себе самога стихом рекао, и није случајно склизнула низ његову усну. Он је био и остао најизворнији праисконац поезије од 1930. до најновијег времена, као некакав први човјек залутао (забуном историје?) ту међу нас, и увијек озарен – чак и онда кад је писао промашене стихове (оставио их је иза себе читаву хрпу) – страшним и задивљујућим (задивљујуће-застрашујућим) свјетлостима првог дана. Диспропорционалних покрета, неумјерен, и као у некаквој непрестаној (неисказивој?) сметености, он је остао у најдубљој муци израза. Ломио се с ријечима и кроз ријечи, као да их први изговара. У његовом језику има дилувијалне снаге и неспретности првине; у његовоме изворном црногорском народском говору, који као да ће свакога часа да склизне у десетерац и који је ментално десетерачки иако је стихован по другом слогомјерју, има затамљености и тешкоће ноћи која као да је отимана од пустиње, нешто исконско, нека обилност и сила које, међутим, не успијевају да дођу до технике артикулације – констатује Радомир Константиновић.⁹

По Константиновићевом суду, пјесме о угљарима, о јамама рудника Какањ, о оцу проклетом да узалуд отима живот од камена, о шумама које трговци уништавају, налазе се бескрајно далеко од пјесникових грчевитих и тамних побуна ума, али у њима нема ни приближно оне подземне снаге која се наслутила на неким страницама вишеструко неартикулисане поезије његове прве збирке, али кроз коју као да проговара ријечју исконскога црногорског говора брђанина с камена, бездан архаичности, чија фраза је суштински десетерачка иако није у десетерцу, иако нема никакве сумње да је Бањевић, који је у епохи збирке *Побуне ума* стизао до на сами праг заумља („манитости”), у доба своје социјалне поезије изашао из тамности неартикулисаног свијета на чистину артикулације прожете убјеђењем у апсолутну њезину прецизност и моћ – тако да епоха социјалне поезије Бањевићеве, ако се упореди с епохом поезије *Побуне ума*, дјелује као израз његовог изласка из шуме.¹⁰ Све наведено ваља протумачити.

Књижевник Радоје Радојевић је, по теоријској утемељености и заснованости, умијећу и снази интерпретације, по доживљају и тачном поимању и разумијевању Бањевићеве поезије, написао бриљантни рад о

⁹ Радомир Константиновић, *Биће и језик*, I, 121-122.

¹⁰ Исто, 122-123.

лирско-драмским синтезама у краћим поемама Мирка Бањевића¹¹ као једном од најзначајнијих видова његова пјесништва. У њему је с великом прецизношћу и објективношћу залазио и у непознанице пјесникова језика, цијелом својом радњом суптилном анализом и лапидарном синтезом доказујући да је Мирко Бањевић знаменити пјесник, један од врхова, стубова носача црногорске поезије његова времена. У њему је имао најбољег интерпретатора.

Радоје Радојевић, не могавши у своје доба усљед политичких ограничења да пјесников језик директно зове црногорским, изјављује да М. Бањевић, увијек стваралачки незадовољан ионако великим стилским и језичкијем богатством црногорског народа, којим је неограничено владао, неуморно је трагао за новим љепотама израза и увијек изналазио нове могућности.¹² До најскривенијих дубина познајући душу својега народа, његове невоље и симболе, његов начин мишљења и говора, Бањевић узима народни изражајни апарат показујући љубав за њ.¹³ Вршећи интерпретацију поеме *Тужба Светом Василију Острошком*, у којој је пјесник срећно нашао животно истинит фон, близак народу, као тему на којој ће развити своју малу поетску симфонију, Радојевић истиче да је, као „из главе ... цијела народа”, потекла умјетничком организацијом народног језика и начина мишљења, поетски одражава народну муку и револуционарну плиму која из ње нараста.¹⁴ Стравичне црногорске клетве посједују своју особену тамну поетику, до које није лако допријети онеме ко добро не познаје црногорску народну поетику, лексику, симболику. А Мирко Бањевић је све то добро знао и зато је могао правити онакве поетске бравуре језиком клетве у а н т и к л е т в и – наставља Радоје Радојевић.¹⁵

Р. Радојевић је каткад и полемичан: *Познајући земљу црногорску и живот црногорскога народа, и сам израз те земље и тог живота, начина мишљења и система моралних вриједности Црногораца, Бањевић је спознао и друге земље и животне заједнице, свеукупност земаљских и друштвених појава. Тако је оплеменио свој пјеснички сензибилитет модерним универзалним поимањем ствари, уклонио границе између посебног и општег. Владајући том спознајом и моћи уопштавања, успио је да спеченом животу црногорских сељака удахне свеопшти људски живот, да брда „на-*

¹¹ Радоје Радојевић, *Лирско-драмске синтезе у краћим песмама Мирка Бањевића* у књизи *Токовима црногорске књижевности*, Пobjеда, Титоград 1978.

¹² Исто, 157-158.

¹³ Исто, 164.

¹⁴ Исто, 165.

¹⁵ Исто, 168.

сели” равницама а равнице брдима ... Само људи који не могу да схвате начин мишљења и пјевања Мирка Бањевића, него „пипају” по његовим темама, мотивима, симболима и осталим средствима израза, могу говорити о „завичајној ограничености” његове поетске мисли – подвлачи Радојевић.¹⁶

За Радоја Радојевића, служећи се радним насловом *Горског вијенца*, пјесников језик је „извита искра” из живота народа. Мирку Бањевићу ништа није непознато у животу и језику, јер је уквржен с њима хиљадама засуклина и чворова, те постиже једноставност генијалнијех проналазака пред којима и лаик уздише: „Па и ја бих ово умιο направити”.¹⁷ Звуковна организација пјесничког језика Мирка Бањевића уопште, а у поеми *Гости* посебно, захтијева обимна проучавања и дуже радове. Стваралачки користећи све врсте стилских фигура, у различитој метричкој и звуковној организацији пјесничког језика, ствара полифонију мисли и звука који се стапа у хармонијску цјелину. Он веома успјело звуковно организује и сложене стихове различите слоговне дужине – каже Радоје Радојевић.¹⁸

Градећи, дакле, свој поетски језик на духовној традицији и живом животу Црногораца, Радојевић у закључку сажима да Бањевић ту налази довољно семантичке грађе за виђење општег кроз посебно. Како је људска невоља интегрална, ма гдје се доживљавала и на ма којем се језику исказивала, као што је и људски индивидуалитет интегралан у *посебности-ма тоталитета*, пјеснику је био најближи њихов конкретан историјски вид средине из које је поникао. Стога му је и примјерен облик у којему се поетски остваривао. Њему добро знани народнога поетског мишљења од тужбалице до здравице и почаснице, од народне пословице и клетве до књижевно писане ријечи у разним формама, у његовој поезији су доведени у нове мисаоне поетске односе и уздигли се до универзалних пјесничких симбола. При томе је и те како у с в о м е времену и простору, да би га надживио својом поезијом. То није „архаичност” него аутентичност, није „примитивност” већ модерност логички самјерљива с временом и простором, те је и Бањевић-пјесник „праисконац” једино у елементарној аутентичности својега пјесничког талента. Бањевићева „неписменост” у *Побунама ума* и још понегдје, о којој говори Константиновић, читује се у непреносивости његова пјесничког сензибилитета на поетско ткиво које није било њему иманентно, тј. непреводивости његових симбола на пјесничку форму и поетски језик изван онога који је био недјељиви дио његова бића, а не школско-занатско непознавање других поети-

¹⁶ Исто, 182.

¹⁷ Исто, 185.

¹⁸ Исто, 187.

ка и пјесничких израза. Он је властитим путем „прескочио” вријеме заостајања црногорске поезије од Његошеве смрти до његових дана, не усклађујући на већ излизани колосијек европског симболизма, и не замењујући своје пјесничко огњиште на ријетким крчевинама надреализма – завршава свој дискурс с Радомиром Константиновићем необоривом контрааргументацијом Радоје Радојевић.¹⁹

Миодраг Шијаковић тврди да и Р. Константиновић посебно истиче језик као значајан елемент у Бањевићевој поезији, која се, заправо, и манифестује кроз ријеч и крик, наслањајући се на народски вокабулар и на народне мелодије и попијевке, тужбалице и остале пјесме што су никле из ритуала обраде.²⁰ И ако посматрамо Бањевићеву поезију као потребу да се путем једне необичне и народске лексике образују слојеви сензибилитета, а она је то, по свој прилици, онда анализе њених стихова изгледају логичним проседеима једнога већ установљеног поетског стила, гдје се манифестују искуство, ерудиција, познавање пјесничког заната, али прије свега и изнад свега приврженост говорном супстрату што живи и који се осјећа у свијести и сваком стваралачкоме чину.²¹ Свака је Бањевићева пјесма проткана истом тежњом да се читаоцу пружи што шири фонд народских израза које скоро никада нијесмо срели или ако смо их и срели, биле су дате на други начин.²² Често наилазимо на стихове који су доведени до перфекције, мада и у њима провијава она пјесникова тежња да утка што више народских израза и тиме обогати пјесничко штиво.²³

Миодраг Шијаковић даље вели да у поеми *Сутјеска* М. Бањевић највише трага за ријечима које су можда ишчезле, али одзвањају у њему и њих је понио још из дјетињства, из родитељског дома. У тој поеми се сусрећемо с мозаиком појмова, са широким сензибилним дијапазоном, с ритмиком која као да је постала сама себи циљ, али која се наслања на народске изразе и мелодије.²⁴ Неки интерпретатори Бањевићеве поезије такви поступак су назвали „народским надреализмом”, што није далеко од истине, будући да је ријечи и њихова значења извлачио из подсвијести, упињући се да створи што интензивнију слику интимних диспропорција, а самим тим и друштвених, општих, исконских визија.²⁵

¹⁹ Исто, 192.

²⁰ Миодраг Шијаковић, *Језик као звуковна симболика у поезији Мирка Бањевића*, Стварање, бр. 3, Титоград 1985, 394.

²¹ Исто, 394.

²² Исто, 395.

²³ Исто, 395.

²⁴ Исто, 395.

²⁵ Исто, 397.

Као што се на бази упоређивања види, у погледу поимања и вредновања пјесникова матерњег језика између интерпретатора његове поезије постоје неслагања, размимоилажења. На једној страни се махом налазе проучаваоци изван Црне Горе (Р. Константиновић, М. Шијаковић) за које је тај језик не само праисконски, архаичан, примитиван и одвећ локалан, превише завичајан, него и народски. На другој страни је Р. Радојевић који га квалификује као народни, модерни изворни, аутентични језик црногорски. Између назива *народски* и *народни* језик у терминолошком и вриједносном смислу постоје квалитативне разлике. Тако се атрибут *народски* оцјењује као назив који значи припадност народу, народни,²⁶ при чему се мисли на најпростији, најпримитивнији језик најнижих, неписмених и необразованих слојева народа. А назив *народни* се употребљава у значењу који припада народу или који се односи на њ, и то било као на *цјелину, нацију, тј. националан*, – или, пак, на *најшире слојеве народа, на тзв. прости (нешколовани) народ, прије свега на село, сељаштво или сељачки народ; простонародан (кадито као синоним за пучки, који има често и другачије, уже значење: оно што се односи само на градски пук, тј. шири слој градског и приградског становништва)*.²⁷ Зависно од вриједносног ранга и статуса језика неке поезије најчешће се процјењује и њезина умјетничка вриједност. То доказује и употреба термина *народски језик*, чији је садржај по својој пежоративности испод назива *народни језик*, по дисквалификацији коју носи њему подређен. Зато је и Бањевићева поезија, иако по слогомјерју није десетерачка, како садржајно, тако и обликовно „народска”, блиска десетерачкој, „примитивна”, као таква не досеже раван савремености, модерност, какву има грађанско пјесмотворство његова времена.

Социолингвистички приступ

Мирко Бањевић (1905-1968) је прву и једну збирку пјесама *Побуне ума* печатао екавски у штампарији браће Каваја у Никшићу 1930, другу збирку *Шуме* (1. издање) такође у Никшићу 1938. и (2. изд.) у штампарији „Привреда” у Београду 1939. и *Огњена јутра* под псеудонимом Мирко Митров у књигопечатњи Жикицког у Параћину 1940. Годишта 1933. био је припремио и збирку *На освиту*, која је требало да изађе у Никшићу (с предговором Јована Поповића), али је била забрањена прије штампања.²⁸ Све

²⁶ Рикард Симеон, *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, I, А-О, Матица хрватска, Загреб 1969, 884.

²⁷ Исто, 885.

²⁸ Радомир Константиновић, *Мирко Бањевић праисконач*, 451, нап. 1.

три збирке пјесама из прве фазе Бањевићева рада штампане су у власитом издању, а најчешће илегално, што свједочи о дубоком пјесниковом идеолошком ангажману.²⁹ Друга и трећа збирка, за разлику од прве, објављене су ијекавски, па се поставља питање чиме је то проузроковано. Одговор на то и сва друга питања у вези с језиком Бањевићеве поезије из међуратног периода налази се у фундаменталном преокрету до којег је дошло у Црној Гори 1918. године у свим сферама њеног живота.

Чувени српски научник свјетског гласа, правник Живојин М. Перић (1868-1953), пише да је тзв. Велика народна скупштина у Подгорици 1918. године збацила краља Николу и његову династију с пријестола и прогласила присаједињење независне и суверене краљевине Црне Горе краљевини Србији. По њему, као прворазредноме правном стручњаку, *без уставне и правне вриједности је одлука Велике Подгоричке Скупштине о присаједињењу Црне Горе Србији: то је случај познат у праву као правни акт инехистант (акт који не постоји) те, отуда, и прихват, од стране Српске државе, понуде те и такве одлуке такођер је један акт без вриједности, точније инахистант, с гледишта права, као и сама та одлука.*³⁰ Та ништавност имала је погубне посљедице за Црну Гору.

Повјесничар Драгоје Живковић посмртно доказује да је Црна Гора, иако је била на побједничкој страни, 1918. окупирана од стране Србије уз помоћ савезника захваљујући томе што је Српска врховна војна команда у Првоме свјетском рату главнину црногорске војске везала за мојковачки фронт да штити одступницу већ одбјегле српске војске на Крф и омогућујући да аустроугарска војска заузме слабо брањени Ловћен и Црна Гора први пут у својој нововјекој историји капитулира 1916. Уз сагласност савезничких земаља, у Црну Гору су крајем 1918. године, под фирмом „југословенских”, ушле српске трупе и окупирале је. Одмах је била успостављена и нова привремена власт. Да би се пред свјетском јавношћу створио привид о легитимитету те власти, сазвана је тзв. Велика народна скупштина састављена искључиво од тзв. бјелаша – провјерених присталица окупацијског режима. Против извана наметнуте власти црногорски се народ одлучно побунио, што је довело до избијања масовног црногорског устанка на Божић 1919. Тим устанком започео је крвави грађански рат у земљи који је с неједнаким интензитетом трајао неколико година.

Према Живковићу, једно од средишта грађанског рата био је цетињски округ. Одмах након угушења јануарског устанка и увођења мјера реп-

²⁹ Милорад Никчевић, нав. дјело, 172, нап. 18.

³⁰ Проф. Живојин М. Перић, *Црна Гора у југославенској федерацији*, Економист, бр. 6, Знанствена књижница, серија Б. Посебни отисак Економист бр. 7-9, Загреб 1940, 5-6.

ресије, у томе округу (и уопште у Црној Гори) се стално проширивао герилски покрет. Осим што је највећим дијелом стао уз герилу, народ је и на разне друге начине исказивао незадовољство и отпор новој власти. Ту треба споменути одбијање регрута да служе у војсци коју нијесу сматрали својом, дезертирање из војске оних који су већ од раније служили у њеним редовима, подршку народа свим окупацијским одупирањима новом поретку. Народ је својим обавјештајним каналима и методама ширио пропаганду и агитацију против поробљивачке војне власти и постављао захтјеве да сам одлучује о својој судбини. Свим тим и другим облицима активности власт је покушала парирати народу, вршећи над њим репресалије, хапшења, шиканирања, пљачку, ограничавање кретања и друго.³¹ Међутим, у свему томе није имала успјеха. Напротив, свака њена насилна мјера имала је супротан ефекат, доприносила је националном отрежњењу и унутрашњој хомогенизацији народног бића. Онај, пак, знатно мањи дио грађанства, осим ако се није покајао због заврбованости и тражио приклањање здравом бићу народа, био је одбачен и презрен. И поред свих зала које му је нанио грађански рат, црногорски народ је извукао важну поуку о потреби враћања самом себи и повезивању с другим југословенским народима на бази пуне равноправности.³² Тако је реговао на поробљивачки преврат.

Према томе, Црна Гора је између два свјетска рата, као освојена, национално згажена и економски упропашћена, прошла један од најтежих периода у својој повијести. Постоји мноштво изворне архивске грађе која открива да је у њој тада извршен не само геноцид него и етноцид, лингвоцид и уопште културоцид. У таквим друштвено-политичким околностима оформио се као пјесник и Мирко Бањевић. Све је то, могуће више од иједнога црногорског пјесника његова времена, оставило дубоке болне трагове, одразило се на његову поезију бунта и отпора, побуну ума, пјесникове савјести, и огњена јутра, као видове поетског реаговања на језиву стварност, па и на сам његов језик у првој збирци пјесама. Пошто нас тај језик највише занима, овдје је на њ потребно обратити посебну пажњу у пјесниковом времену.

Јован Скерлић је, као врховни књижевни ауторитет својега доба, у духу и у складу с доминантном политичком позицијом Срба у твз. тропле-

³¹ У брошури *Неколико страница из крвавог албума Карађорђевића*. Документа о злочинима Србијанаца у Црној Гори, Кр. црногорска државна штампарија, Рим 1921, доносе се бројни примјери геноцидног понашања нове окупаторске власти у односу на поробљени црногорски народ. Ти су примјери застрашујући по бруталности.

³² Драгоје Живковић, *Прилог обради отпора новој власти у Цетињском округу крајем 1918. и тијеком 1919. године*, Задарска смотра, бр. 1-3, Задар 2003, 237-260.

меном као једноме и јединственом народу и нацији између два свјетска рата предавањем *Источно или јужно наречје*, које је одржао у Друштву за српски језик и књижевност 4. новембра 1913. године у Београду, обезбиједио и доминантни положај српског језика у Краљевини Југославији. То је урадио ревизијом дотадашњег владајућег Вуковог модела стандардног језика, углављеном на јужном ијекавском или централном штокавском идиому (дијасистему), у корист београдског српског стандардног језика екавског изговора као службено обавезујућег у новој моноцентрично организованој држави. Погледајмо поближе садржај Скерлићева предавања само у синтетичким знацима.³³

Наступајући политички, Скерлић полази од тога да се у првој половини XIX. вијека у непостојећем *српскохрватском народу* јавио снажан покрет ка уједначавању и јединству. Процес његова изједначавања нико није могао зауставити. У вези с њим, појавило се и питање: *којим наречјем треба писати у српскохрватској књижевности, јужним јекавским, или источним екавским*. Караџићево писање јужним, дотле у српској књижевности неупотерљаваним наречјем (које је изворно само црногорско и дубровачко), није се допало ондашњим српским писцима екавског изговора – сматра Ј. Скерлић. Упркос томе, Вук Караџић *то локално наречје диже на висину књижевног језика* стога што му је било *матерње*. Полазећи од чињенице да су и Словенци екавци, *тим наречјем говори се на Словенском Југу од Триглава до Солуна* – прецизира Јован Скерлић. Тако је у српскохрваткословеначко језичко и етничко јединство укључио све Јужне Словене – Србе, Хрвате, Словенце, Македонце, Бугаре, Црногорце и Бошњаке, односно Муслимане. Отуда се у *Уставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* из 1921. и у *Уставу Краљевине Југославије* из 1931. године јавља трочлано полусложени службени *српско-хрватско-словеначки језик*,³⁴ који се практично у администрацији употребљавао као посве јединствено сложен – *српскохрваткословеначки језик* екавског изговора са два паралелна писма – ћирилицом и латиницом.³⁵ То је био језич-

³³ Јован Скерлић, *Источно или јужно наречје*, Писци и књиге, III, Просвета, Београд 1955, 86-120.

³⁴ Војислав П. Никчевић, *Један или четири средњојужнословенска језика* (с освртом на уставноправна рјешења), Округли сто *Црногорски језик у новом Уставу Црне Горе*. Зборник саопштења, Подгорица, 6. децембар 2003, Институт за црногорски језик и језикословље и Грађанска партија Црне Горе, Цетиње-Подгорица 2004, 13-14.

³⁵ Војислав П. Никчевић, *Нормативни (и)ј(екавизми) црногорскога и хрватског стандарднога језика*. Правописни суодноси у књизи *Језикословне студије*, Централна народна библиотека Републике Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”. Посебна издања. Књига 43, Цетиње 2004, 364-366.

ки канон којег се свако између два свјетска рата морао придржавати упркос томе што је вјештачки, непостојећи језик.

Постоји још један крупни друштвено-политички догађај међуратни који је прекретнички утицао на језичка збивања. То је шестојануарска диктатура краља Александра Карађорђевића из 1929. године, период политичког развитка прве Југославије (1929-1934), када је укидајући *Устав* (6. јануара 1929) увео монархофашистичку диктатуру.³⁶ Првим законима диктатуре краљу је обезбијеђена и војна власт као *носиоцу све власти у земљи*, забрањене су све политичке странке, синдикалне, националне, вјерске организације. Заведена је најстрожа цензура; забрањена употреба националних имена и амблема; угушене и посљедње клице општинске и обласне самоуправе. Проширен је и допуњен *Закон о заштити државе* и створен специјални Државни суд за заштиту државе при Касационом суду у Београду.³⁷ Уведено је интегрално југословенство као национална одредница за све грађане и народе у Краљевини Југославији.

Будући да *српско-хрватско-словеначки* као нејединствено полусложени нити пак *српскохрватскословеначки* као јединствено трочлано срочени у стварности ни номинално нити садржајно није постојао као конкретан друкчије него као српски језик, нико није ни покушао да га нормативно уобличи као стандардни језик. Умјесто њега као синонима за њега А. Белић је 1923. године у Београду објавио екавски *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Тај правопис је задржао вуковску јужну ијекавску основу чак и са замјеничко-придјевским облицима типа *тијех, овијех, лијепијех, тијема, овијема, лијепијема*, али без фонема *ђ* (*ђевојка, ђед, ђељати*), *ћ* (*ћерати, ћедило, врћети*), *ѕ* (*ѕекира, ѕенка, ѕетовати*), *џ* (*џеница, изџести, изџелица*), *з* (*зипа, зинзула, језеро*) и других црногоризама. То је био ауторски правопис иза којег још није стајала држава као ауторитет који би му давао службени карактер.

Међутим, већ у доба постојања шестојануарске диктатуре краља Александра Карађорђевића 1929. без назнаке те године прокријумчарено је у Београду опет екавско друго, прерађено издање *Правописа српскохрватског књижевног језика* А. Белића према прописима Министарства просвете као ортографски правилник о употреби *српскохрватскословеначкога*, а у ствари српскога стандардног језика, устројенога према већ показаној концепцији Јована Скерлића. Њиме се у потпуности уки-

³⁶ *Шестојануарска диктатура*, Нова енциклопедија у боји, Вук Караџић-Larousse, II, Л-Ш, Вук Караџић, Београд 1977, 1963.

³⁷ *Шестојануарска диктатура*, Мала енциклопедија Просвета. Општа енциклопедија, 2, М-Шчукин. Издавачко предузеће Просвета, Београд 1959, 1035.

да јужна ијекавска основа Караџићева модела стандарда, у којему се ијекавица третира само узредно, маргинално, као један од трију изговора штокавског дијасистема. Његово треће, непромијењено обновљено издање појавило се у Београду 1934. године. Примјеном тих двају издања Белићевог правописа саобразно с одредницом интегралног националног југословенства и у Црној Гори, у којој су били у школској употреби учбеници из Београда и велик дио наставног кадра из Србије, тридесетих година ХХ. стољећа црногорски језик је био званично збрисан, готово посве посрбљен, екавизиран.³⁸

Сматра се да је Мирко Бањевић почео објављивати пјесме 1924. у једноме цетињском трезвењачком листу,³⁹ премда др Данило Радојевић прије *Побуна ума* из 1930. не наводи ниједну његову печатану пјесму.⁴⁰ Познато је и то да је 1927. био истјеран из гимназије у Никшићу.⁴¹ Радио је као професор гимназије у Госпићу (1935), одакле је отпуштен. Потом је био новинар у београдској *Правди*, одакле је такође отпуштен. На Суду за заштиту државе од робије га је спасио словеначки пјесник Алојз Градник. За професора Самоуправне гимназије у Параћину постављен је 1939. Ту га је затекла окупација 1941. годишта. Тада је био ухапшен. Пријатељи су успјели да га преко веза извуку из затвора и „стражарно прогнају” у Црну Гору. Тако је спасен од стријељања.⁴²

Када се узме у обзир да је Мирко Бањевић као млади побуњеник још 1927. године истјеран из никшићке гимназије, да се још од гимназијских дана налазио на фронту борбе црногорског народа против новог окупацијског режима, тешко је повјеровати да је збирку пјесама *Побуне ума* својевољно штампао екавски. Биће најприје да је то био услов постављен од стране шестојануарске диктаторске цензуре за њено појављивање. У прилог томе иде и чињеница да је у тој збирци побуна ума као пјесничко-ва субјекта, да се изразим психолошким термином, интровертна, тј. изнутра мисаоно структурирана и као таква у науци о књижевности тачно интерпретирана,⁴³ као ванпросторно и ванвременско пјесмотворство које садржи унутра уврнути побуњенички бунт, како би рекао Р. Конс-

³⁸ Др Војислав Никчевић, *Разур и нови живот црногорског језика*. Белићева етапа у историји (монографији) *Црногорски језик*. Генеза, типологија, развој, структурне особине, функције. Том II (Од 1360. до 1995. године), Матица црногорска, Цетиње 1997, 559-569.

³⁹ В. Точанац, „Бездани” *Мирка Бањевића*, 145.

⁴⁰ Др Данило Радојевић, *Мирко Бањевић (1905-1968)*. Библиографија, Стварање, бр. 5, Титоград 1981, 653.

⁴¹ *Мирко Бањевић*, Стварање, бр. 3, Титоград 1985, 274.

⁴² Мирко Бањевић, *Побуне ума*, Подгорица 2003, 472.

⁴³ Милорад Никчевић, нав. дјело, 173-177.

тантиновић, заумно уперен против грозне збиље пјесникова простора и времена. То потврђује и цијела Бањевићева међуратна биографија, па и удар који је ригорозна цензура вршила на лијево оријентисане часописе *Развршија*, *Ваљци* и *Гранит* с почетка 30-тих година, што су у кратком размаку покренути, кратко трајали и били руком те цензуре удављени. Уосталом, она је онемогућила и појаву Бањевићеве збирке пјесама *На освиту* као непоћудне.

Чим је смрћу Александра Карађорђевића (1934) попустила шестојануарска цензура, Мирко Бањевић у поеми *Шуме* редовним коришћењем фонема *ђ* и *ћ*, а да се о употреби ијекавице и не збори, нарушава Белићеву кодификовану књижевнојезичку норму: *Негђе* се кружи потајна змија;⁴⁴ И тупо *негђе* туку ланци;⁴⁵ *Усрећиће* *ђецу* и жене;⁴⁶ И јече тестере, сјекире праште / и бјеже птице / и *ћепанице* / пљаште;⁴⁷ То *прађедовска* сјекира гором не звечи;⁴⁸ *ђевојке* замузале јамужу у лед;⁴⁹ мајке с груди дижу *ђецу* гладну;⁵⁰ *Ђе* то задими у срж јели;⁵¹ *Ђе* то загрмље у срж јели;⁵² и гледао *ђе* млаз расте.⁵³ Ријетки су вуковски нормативни облици.

Међутим, у збирци *Огњена јутра*, за разлику од поеме *Шуме*, из неких непознатих разлога, о којима се може само нагађати, караџићевски стандардни ликови срећу се готово потпуно у истој категорији лексема: Ми, *дјеца* – једина радост очева;⁵⁴ *жуђесте* млијечни мелем;⁵⁵ ту *гдје* је скубла, ту *гдје* је дрла / глад и трава залогај сиви;⁵⁶ Над пољем, / над варошем / *лећеле* тице;⁵⁷ И *дјеца* и жене и људи копају кроз камен.⁵⁸

Увјерен сам да би Мирко Бањевић у поеми *Шуме* употребљавао и фонеме *ś*, *ź* и *z* да је за њих имао одговарајуће графеме. Но, и без њих, коришћењем ијекавице и нестандардних, „дијалекталних” фонема *ђ* и *ћ* с обзиром на вријеме кад их је писао, представља подвиг, риједак при-

⁴⁴ Мирко Бањевић, *Шуме* (поема), Никшић 1938, 3.

⁴⁵ Исто, 4.

⁴⁶ Исто, 7.

⁴⁷ Исто, 11.

⁴⁸ Исто, 11.

⁴⁹ Исто, 14.

⁵⁰ Исто, 14.

⁵¹ Исто, 15.

⁵² Исто, 15.

⁵³ Исто, 16.

⁵⁴ Мирко Митров, *Огњена јутра* (пјесме), Параћин 1940, 5.

⁵⁵ Исто, 5.

⁵⁶ Исто, 5.

⁵⁷ Исто, 12.

⁵⁸ Исто, 18.

мјер свјесног одупирања денационализацији, архаизирању и асимилацији црногорског језика пред налетима неприкосновенога белићевског модела стандарда у околностима кад су чак и ијекавски топоними званично екавизирани. То упркос чињеници што је као пјесник и по основу лиценција поетице (пјесничка слобода) имао право да употребљава и нестандардне ликове.

Мирко Бањевић је у знатно већој мјери по лексици него по облицима типичан изворни црногорски национални пјесник. Без обзира на све међуратне стеге, забране и препреке, морао је тим језиком прозборити, саопштавати мисли и осјећања у поезији јер је готово сва тематско-мотивски везана за црногорски народ и Црну Гору као домовину му. Са сигурношћу се може казати да се њен рељеф са свим својим контурама адекватно, на одговарајући начин зрцали у језику Бањевићеве поезије. То је праисконски социолингвистички језик црногорски, идентитетски структурално и типолошки маркантно препознатљив у штокавском дијасистему, неупоредиво више од других сродних штокавских језика – босанскога, хрватског и српскога, чији је континуитет и развитак јако поремећен масовним миграцијама становништва од почетка XV стољећа.

Језик Бањевићеве поезије посједује велику историјску дубину, јединство, континуитет и богатство израза, као у осталим штокавским језицима непоремећен већим сеобама споља,⁵⁹ властити индивидуалитет и персоналитет, који су морали доћи до изражаја у језику Бањевићева пјесништва. Из тог разлога тај језик извањцима дјелује као праисконски, архаичан, превише локалан и одвећ завичајан. Његово поетско ткање није

⁵⁹ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог, књига XIII, Београд 1933-4, 2-3, подвлачи: *Црна Гора је веома дуго била изолована од осталих крајева српских, и оно становништво што се тамо стекло иза пропасти српских земаља није имало прилике да се меша са становништвом других области наших. У новије време прилива у Црну Гору није било никаквог и црногорски су говори живели засебним животом, те не знају за многе особине које су се у његовој епоси развитка појавиле у нашем језику. Етнолог Шпиро Кулишић, О етногенези Црногораца, Побједа, Титоград 1980, 11, дословно пише: У даљем формирању црногорског етноса одлучујућу улогу имали су бројни досељеници у вријеме турског периода, али већ сада треба нагласити да је огромна већина тих досељеника била црногорског поријекла и да се у ствари претежно радило о локалним сеобама. А то је знатно олакшавало изједначавање становништва у појединим племенима, при чему су црногорски старосједиоци у сваком племену најчешће асимилovali досељенике, који су обично примали и славу стариначких братстава. А географ Бранко Радојичић у разговору с Влатком Симуновићем *Истина о црногорским сеобама*, Побједа, Подгорица, 16. април 2005, III, изричито тврди: *Приче о досељавању предака црногорских племена (родоначелника) са Косова касније су измишљене, у складу с освајачком политиком, али те приче немају научну основу.**

могло изаћи, остварити се изван бића сопственог језика, јер међу њима постоји творачко дијалектичко јединство – језик ствара поезију као умјетност ријечи а та поезија као умјетност језика узвраћа му богатством, размичући и ширећи на тај начин његове стваралачке моћи. Тешко је међу црногорскијем пјесницима његове генерације наћи писца који је више од Мирка Бањевића везан за свој матерњи језик црногорски, за његову изузетно развијену метафоричну изражајну снагу, насталу као дар природе и продукт повијести. По томе је класик црногорског језика, без остатка с њим поетски поистовјећен.

Лингвостилистички приступ

Зачуђује присуство и велики несразмјер од 68 : 9 редака простора који су Радован Зоговић и Мирко Бањевић као два црногорска социјална писца добили у повијести српске књижевности.⁶⁰ Констатујући да у Бањевићевој поезији *има изворности и свежине, али често и нечег исувише локалног, нарочито у лексици, што је ограничавало домете његове песме*, Јован Деретић је тиме и простором од свега 9 редака Бањевића јако деградирао као писца. Стога се поставља оправдано питање: да ли је Р. Зоговић стварно толико надмоћан као књижевник у односу на њега? Књижевна критика и уопште наука о језику и књижевности, посебно лингвостилистика као језикословна грана која се бави експресијом језика у функцији остваривања естетике књижевности као умјетности, треба да пружи одговор на то питање и да одбаце Деретићеву тврдњу о локалном карактеру Бањевићеве поезије. Мирко Бањевић је црногорски пјесник чији језик није српски већ црногорски, својим радијусом простирања самјерљив с језиком његова пјесништва. Он не може бити дисквалификован као писац зато што пише својим родним језиком који се отима стандарднојезичкој норми Деретићева српскога као Мирку Бањевићу другога језика. По норми тога језика не може се оцјењивати вриједност његове поезије јер је то двоје неспојиво, некореспондентно да би служило као естетички критеријум вредновања пјесништва које не припада истој националној књижевности и није писано народнијем и националним језиком те књижевности. Уосталом, и Његош је пјевао типичним црногорским као „локалним” језиком па му то није ништа сметало да постане велики писац.

Најновији избор из Бањевићеве поезије *Побуне ума* по свему негира изречени суд историчара књижевности Јована Деретића. И најповр-

⁶⁰ Јован Деретић, *Историја српске књижевности*. Треће, проширено издање, Просвета, Београд 2002, 1174-1175.

шнији увид у тај обимни избор довољан је да се стекне утисак о томе да Бањевићево пјесништво у томе избору ничим не заостаје за одабраним поетским творевинама Зоговићевим, који се томе књижевном истори-чару ипак превише наметнуо као стваралачка индивидуалност. Штавише, може се тврдити да је Мирко Бањевић по аутентичности и непосредности црногорског језика као његова изражајнога обликовног инструментариа изворнији од Зоговићева, у његовој поетској мајсторској радионици или, како би казао С. М. Љубиша, ковници, више на образовани начин бираног језика, бар за нијансу по својој „учености” лишенога природности језичког миљеа којему је по рођењу припадао као писац. Мора се признати чињеница да се Деретић, кад је Зоговића и Бањевића неосновано уврстио у српску књижевност и третирао их као пјеснике који су наводно стварали на српском језику, измјештајући их из њихова роднога језика и народа црногорскога, о Бањевићу огријешо у мјери колико је језички више црногорски од Зоговића који је, ипак, ближи владајућој стандардолшкој језикословној општости својега доба него што је мало старији Бањевић. Ипак, њих двојица, заједно с Николом Лопичићем и Јанком Ђоновићем, спасили су црногорски језик између два свјетска рата.

То што је језички локално у Бањевићевој поезији, махом је опште и специфично у црногорском језику и народу, те као такво разликовно у односу на српски језик и народ. Тиме су и помјерене, тачније успостављене комуникативне границе: неразумљивост између тих двају језика и народа повлачи за собом и Деретићево несхватање и омаловажавање, одбијање од себе поетског опуса Мирка Бањевића као безвриједног. У томе се састоји промашај књижевно-историјског науковања Јована Деретића о томе опусу у *Историји српске књижевности*, за коју се сигурно може рећи да је у стручном смислу капитално, до сада најбоље и најобухватније дјело те врсте о тој књижевности.

Није случајно што се *Пролог* из *Побуна ума* као махом затворене пјесничке збирке у виду уводне пјесме налази у избору Бањевићеве поезије. То је једноставна, посве разумљива кратка пјесма од десет стихова, унакрсно римованих (абаб), су два невезана стиха, која се као рефрен на крају четвараца у истовјетноме појавном облику понављају у функцији појачавања значења *пјесме* као теме *Пролога*. У њему је садржана пјесникова цјелокупна арс поетика. То је кључ за улазак у Бањевићев поетски свијет, стваралачки субјект, за проницање у тајне његова умјетничког бића:

*Једини лијек, мој добри лијек
моје премило уточиште
ђе сваки душе одјек
нешто тајно иште –
то је моја пјесма.*

*Све што осјећам и што ме боли
све тајне бића мог
ђе само душа срцу одоли
ђе трепти тајни Бог –
и то је моја пјесма.⁶¹*

Мирко Бањевић своје изабране пјесме структурира тако што организује ријечи у низове да кроз њих ненамјештено и неусиљено проговара сама природа језика којему припадају. У овој пјесми о пјесми као суштини његове поетике све је казано складно слагањем ријечи у поетски поредак без било чега сувишнога, непотребног, сажето, у толикој мјери непосредно и сугестивно да се доживљава као хармонија језика, која јој обезбјеђује присуство у свакој антологији црногорског пјесништва. Изворност и природност њена црногорског као обликовног језика осим глагола *иште* обезбјеђују јој и три пута поновљени везник *ђе*, прогресивни јотовани облик који је приређивач избора унио у језичко ткиво пјесме поводећи се за оригиналнијем језиком збирке *Шуме*. Аутентичност језика би још више дошла до изражаја да је по истом начелу у цио избор уврстио и фонеме *ś*, *ž* и *з*. Мислим да би и сам пјесник данас тако поступио. Одлучно је аутора овог чланка 1968. године стално подстицао и подстрекавао на доказивање постојања црногорског језика у пуноме структуралном и типолошком идентитетском виду.

Покушајмо наћи шифру која отвара херметички затворена врата антологијске пјесме *Вечерње слово из Побуна ума*. Атрибут *вечерње* из наслова упућује на њен мрачни хронотоп: тамни простор и вријеме каква је црна ноћ, какво је свако њено вече кад у ту црну ноћ залази, нестаје вријеме попут свјетлости сунца кад залази:

*Сваке вечери кад залази вријеме
за немирни посјев руке дугих снова,
једно грдно чудо – неко страшно племе
обилази путем свога кобног лова.*

⁶¹ Мирко Бањевић, *Побуне ума*, Подгорица 2003, 11.

*Ко ђаволи црни са три оштра рога
са једног се круга бече на пир духа
неке глупе хрпе које глођу Бога
као мртви полип у сјен гњилог руха.*

*Прелазећи вео свог љенивог хлада
мрцвари се мирно са привидном пљевом
оно нијемо чудно што тек немир свлада
кад се живи јавља пред умрлим дневом*

*Вир широки лебди на површју плавом
у кругу се врзе кроз промакло вријеме,
док вечерње слово с најгрознијом јавом
носи грдно чудо – неко страшно племе.⁶²*

У даљем декодирању пјесме *вечерње слово* из ње израћа с *најгрознијом јавом*, коју производи *страшно племе*, тј. народ као зли људски род, чудни пџс, опако покољење, грдни нараштај, кобна генерација, што сваке вечери из кошмарне ноћи у ноћ обилази путем царства пакла, оличеног у пјесниковој метафорично сазданој синтагми *кобни лов*. У тој дантеовском снагом дочараној пакленој стварности, и формом и порукама затвореној и затамљеној, у којој се једанак све укрива и препознаје, простор и вријеме зла се настањују и још више појачавају поређењима и поново фигуративно спрегнутим синтагмама придјева и именица: *ђаволи црни*, *три оштра рога*, *глупе хрпе*, *мртви полип*, *гњилог руха*, *умрлим дневом*, доведене у активан однос с глаголима у значењу злога чињења: *бече на пир духа*, *глођу Бога*. Још одавно је познато: *Модерна лирика сили језик на парадоксалну задаћу да смисао истовремено изриче и скрива. Затамљеност је постала опћим естетским принципом ... Читаочевом помоћи пјесма доводи од пишичеве намјере – ионако нефиксиране* (Н. Friedrich)⁶³. То је посве примјењиво на *Вечерње слово*.

Пјесник је укрио конкретне поводе као извор инспирације и тако напрегнуо рецепијента да сам проникне у јаву, збиљу пјесме, с једне, и једанак му у њеној структури, посредством тематско-мотивскијех сегмената као усклађено укомпонованих елемената те структуре, открио рефлексе као препознатљиве подстицаје, с друге стране. На томе парадоксалном поступку

⁶² Исто, 64.

⁶³ Мирјана Стефановић, *Херметичка књижевност*, Речник књижевних термина, Институт за књижевност и уметност, Нолит, Београд 1985, 238.

што си презван –
                                   и то је слава
 и што си и ниси
 понизи – повиси
 кућа без шљемена
 плоча без помена –
                                   и то је слава.⁶⁵

Када се зна да се пјесма налази у ратној поеми *Сутјеска*, бива очевидно да се односи на многе безимене гробове у борби палих хероја. Пјесник им је поступком контрастирања теза и антитеза на артистички виртуозан начин својом поетском творевином подигао достојан споменик славе, избјегавајући да то чини нарацијом и дескрипцијом као елементима епске структуре. Иако пјева о актерима борбене епопеје, по свему је попримила лирски дискурс, асоцијативност, алузивност и звуковну музикалност, ритмичност, постигнуту варирањем стихова узастопно римованих као другачица у свакој од четирију разноврсних строфа, са четири пута поновљеним, истим рефреном *и то је слава* у функцији поентирања славе као теме састава.

Тиме се потврђује теоријска истина да се књижевност назива *умјетност ријечи* када се жели истаћи да је управо језик она грађа од које се гради књижевно дјело. Али, језик није „сирова грађа”, већ је сам по себи изванредно сложена духовна творевина. Стога, без разумијевања природе језика нема ни разумијевања природе књижевности. И однос књижевности према збиљи треба зато разматрати у оквиру односа језика према збиљи, те проучавање књижевности као умјетности увијек на овај или онај начин претпоставља одређено схватање језика.⁶⁶ То је по закону спојених судова.

Прекидајући ову расправу због ограниченог расположивог простора, увјерен сам да би лингвостилистичка анализа пјесме *Нађени скелет*, кратких поема *Тужба Светом Василију Острошком*, *Бријест* и низ других Бањевићевих поратних пјесама и поема, у још већој мјери доказала да је велики пјесник, да твори сами врх црногорскога пјесништва његове генерације.

⁶⁵ Исто, 144.

⁶⁶ Миливој Солар, *Књижевност и језик*, Теорија књижевности, XIV издање, Школска књига, Загреб 1990, 12.

Закључак

Када се резултати начелног проучавања језика у поезији Мирка Бањевића сравне у свјетлости социолингвистичкога и лингвостилистичког приступа, долази се до закључка да тај језик представља најбољи изда-нак црногорскога језика. Немајући претензије да га сагледавам у његовој свеукупности и комплексности, јер се то може постићи само монограф-ском обрадом, мора се истаћи као врло позитивна чињеница да му је тај пјесник остао вјеран чак и у периоду између два свјетска рата, кад је срп-ски језик прогнао, укинуо црногорски језик у Црној Гори, када су се дру-ги писци утркивали да га што прије напусте у свим сферама јавнога жи-вота, па чак и у топонимији.

Као снажна стваралачка индивидуалност, Мирко Бањевић није могао пристати да потоне у сивило и безизражајну општост новокомпоновано-га трочлано нејединствено полусложенога уставноправно званичног *српско-хрватско-словеначког* или практично употребљаваног јединствено сложеног *српскохрватскословеначког* као у обје варијанте непостојећег језика. Тај назовијезик био је намијењен свим Јужним Словенима у ду-ху и у складу с концепцијом доминирајућег свесрпског етничкога и је-зичког моноцентризма у интерпретацији Јована Скерлића. Чим се отр-гнуо од екавице, по свему судећи присилно утјеране у збирку *Побуне ума* (1930) од стране неумољиве и незаобилазне најстроже шестојануарске диктаторске цензуре краља Александра Карађорђевића, Бањевић у збир-ци *Шуме* (1938. и 1939), не само да се враће изворној црногорској ијека-вици, него је употребом ненормативних ликова с фонемима *ђ* (*ђевојка*) и *ћ* (*ћерати*), а да се о потиснутој, у архаику и заборав протјераној цр-ногорској лексци и не збори,⁶⁷ пркосно устао против Белићеве стандар-днојезичке норме успостављене његовим *Правописом српскохрватског књижевног језика* (1929. и 1934) као ортографским нормативом важећим за полусложени *српско-хрватско-словеначки* или сложени *српскохрват-скословеначки* као квази синоним за српски језик. Тада је све било за-брањено: од језика преко националних имена до њихових симбола.

Мирко Бањевић је и у околностима владајућег однарођавајућег и отуђенога интегралног националнога југословенства, како по својему је-зику, тако и узорном биографијом и блиставом одабраном поезијом, био и остао најрепрезентативнији црногорски национални пјесник својега нараштаја. То је главни разлог, битно ограничење, уз његово лијево идео-

⁶⁷ Приложак грађи црногорскога рјечника (Стара Црна Гора). Прикупио и приредио Милорад Таки Латковић, Цетиње 2004, садржи близу 12.000 таквих, из прогонства вр-нутих ријечи.

лошко и политичко опредјељење, због којег све до дана данашњег још није добио одговарајуће мјесто у историји црногорске књижевности. Бањевићево вријеме тек долази: у мјери у којој се Црна Гора буде враћала сама себи, толико ће расти и његов углед. Своју животну и пјесничку авантуру и судбину везао је за Црну Гору и народ црногорски до потпуног поистовјећења на његошевски начин. По привржености својој земљи и сопственом народу обезбиједио је трајно мјесто у њиховој повјесници, заједно с Р. Ратковићем и Р. Зоговићем.

Мирко Бањевић је снагом имагинације и интуиције стварао поезију својим родним језиком који садржи црногорски етницитет. По томе је продужио линију коју су у књижевности XIX вијека баштинили њени класици – Петар I и Петар II Петровић Његош, те Стефан Митров Љубиша и Марко Миљанов Поповић.⁶⁸ По дару који се стиче рођењем осјећао је магијску моћ црногорског језика, његову изузетно развијену експресивну снагу, наслијеђену из вишевјековних повијесних дубина, пренапрегнуту и очврслу у ломовима бурне историје и обогаћену на свим нивоима разноврсним појавним облицима који одговарају богатству природе, разноликим видовима живота и сложености рељефа Црне Горе. Посједовао је истанчан осјећај за алхемију ријечи као средству исказа којим се изазива естетска вибрација рецепијента с њим саосјећајним и комуникативним. Зато поезија Мирка Бањевића иште и вјеште интерпретаторе, кореспондентне с језичким сензибилитетом и етницитетом што га у себи садржи. То је интерпретативни захтјев њене рецепције као сигурног пута којим се стиже до суштине те поезије. Једино се тако до ње сигурно долази.

---

⁶⁸ Др Бранко Милетић, *Преглед историје српскохрватског језика*, Београд, б. г., 4, с правом изјављује: *Писцу треба да буде једини вођ народни језик, не можда због тога што би необразовани човек имао боље развијено језично осећање од образованог, него просто зато што добар писац мора да води рачуна о народној традицији да би се лакше читао. Другим речима: уметност писца као стилисте састоји се у томе да буде оригиналан у границама традиције. (Једна од основних црта које су Вуку помогле да однесе победу у борби око нашег књижевног језика била је у томе што је он по правили умео да изабере не само оно што је правилније него и оно што је обичније. Само је тако успео да поред опитних облика унесе у наш књижевни језик и понешто свог личног говора)* – сматра др Бранко Милетић.

ЛИТЕРАТУРА

- Бањевић Мирко, *Побуне ума*, Никшић 1930.
- Бањевић Мирко, *Шуме*, Никшић 1938.
- (Бањевић) Митров Мирко, *Огњена јутра*, Параћин 1940.
- Чиргић Аднан, *Стандардно (нормативно) и дијалектално у језику поеме Бријест Мирка Бањевића*, Зборник радова Међународног научног скупа Савремена црногорска књижевност, Никшић 29-30. IX и 1. X. 2005 (у штампи)
- Деретић Јован, *Историја српске књижевности*. Треће, прерађено издање, Просвета, Београд 2002.
- Ђуровић Жарко, *Поезија Мирка Бањевића*, Књижевне новине, Београд 1. мај 1975.
- Константиновић Радомир, *Мирко Бањевић праисконац*, Трећи програм, бр. 30, Радио Београд, Београд, љето 1976.
- Константиновић Радомир, *Мирко Бањевић у књизи Биће и језик у искуству песника српске културе двадесетог века*, 1, Београд 1983.
- Кулишић Шпиро, *О етногенези Црногораца*, Побједа, Титоград, 1980.
- Латковић Милорад Таки, *Приложак грађи Црногорског рјечника* (Стара Црна Гора), Цетиње 2004.
- Милетић Бранко, *Преглед историје српскохрватског језика*, Београд б. г.
- Неколико страница из крвавог албума Карађорђевића*. Документи о злочинима Србијанаца у Црној Гори. Кр. црногорска државна штампарија, Рим, 1921.
- Никчевић Милорад, *Мисаоне структуре Побуна ума (1930) Мирка Бањевића у књизи Филолошке расправе*. Интеркултурални контекст, Подгорица 2002.
- Никчевић Војислав, *Разур и нови живот црногорског језика*. Белићева етапа у историји (монографији) *Црногорски језик*. Генеза, типологија, развој, структурне особине, функције. Том II (од 1360. до 1995. године), Матица црногорска, Цетиње 1997.
- Никчевић Војислав, *Нормативни (и)ј(екавизми) црногорског и хрватског стандардног језика*. Правописни суодноси у књизи *Језикословне студије*, Централна народна библиотека Републике Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”. Посебна издања. Књига 43, Цетиње 2004.
- Никчевић Војислав П., *Један или четири средњојужнословјенска језика* (с освртом на уставноправна рјешења), *Округли сто Црногорски језик у новом Уставу Црне Горе*, Зборник саопштења, Подгорица, 6. децембар 2003, Институт за црногорски језик и језикословље и Грађанска партија Црне Горе, Цетиње – Подгорица 2004.
- Перић Живојин М., *Црна Гора у југославенској федерацији*, Економист, бр. 6, Знанствена књижевница, серија Б, Посебни отисак Економист бр. 7-9, Загреб 1940.
- Радојевић Данило, *Мирко Бањевић (1905-1968)*. Библиографија, Стварање, бр. 5, Титоград 1981.
- Радојевић, Радоје, *Лирско-драмске синтезе у краћим поемама Мирка Бањевића у књизи Токовима црногорске књижевности*, Побједа, Титоград 1978.
- Радојичић Бранко, *Истина о црногорским сеобама*, Побједа, Подгорица 16. април 2005.
- Симеон Рикард, *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, I, А-О, Матица хрватска, Загреб 1969.
- Скерлић Јован, *Источно или јужно наречје*, Писци и књиге, III, Просвета, Београд 1955.

- Солар Миливој, *Теорија књижевности*, XIV. издање, Школска књига, Загреб 1990.
- Стефановић Мирјана, *Херметична књижевност у књизи Речник књижевних термина*, Институт за књижевност и уметност, Нолит, Београд 1985.
- Стевановић Михаило, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог, књига XIII, Београд 1933-1934.
- Стојовић Милорад, *Бол и отпор Мирка Бањевића у књизи Завјет Мирка Бањевића*. Избор из поезије. Избор, предговор и биљешка Милорад Стојовић, Библиотека „Луча”, 17, „Графички завод”, Титоград 1965.
- Шестојануарска диктатура*, Мала енциклопедија Просвета. Општа енциклопедија, 2, М-Шћукин, Просвета, Београд 1959.
- Шестојануарска диктатура, Нова енциклопедија у боји*, Вук Караџић-Лароуссе, II, Л-Ш, Вук Караџић, Београд 1977.
- Шијаковић Миодраг, *Језик као звуковна симболика у поезији Мирка Бањевића*, Стварање, бр. 3, Титоград 1985.
- Шкиљан Дубравко, *Поглед у лингвистику*, II издање, Школска књига, Загреб 1985.
- Точанац Василије, „Бездани” *Мирка Бањевића*, Књижевност и језик, бр. 3-4, Београд 1957.
- Живковић Драгоје, *Прилог обради отпора новој власти у Цетинском округу крајем 1919. године*, Задарска сметра, бр. 1-3, Задар 2003.

Vojislav P. NIKČEVIĆ

LANGUAGE IN BANJEVIC'S POETRY
SOCIOLINGUISTIC AND LINGUISTIC-STYLISTIC APPROACH

Summary

The analysis of the language of Banjevic's poetry is structured in two levels: the sociolinguistic and the linguistic-stylistic level. The first level focuses on the rather unfavorable linguistic setting in Montenegro between the two World Wars resulting from the occupation of the country by the Serbian Army in 1918. It is perceived through the linguistic conception of Jovan Skerlic whose article *Istocno ili juzno narecje (Eastern or Southern Dialect)*, Belgrade 1913, regards the *Serbian-Croatian-Slovene* linguistic unity. This concept served as the background for the *Orthography of the Serbo-Croatian Literary Language* by A. Belic (Belgrade, 1929, 1934) accepted as the official language which suppressed the use of Montenegrin. After the fall of King Alexander Karadjordjevic's dictatorship in 1929 and the abolition of his censorship, Mirko Banjevic opposed the official linguistic norm and turned to the original Montenegrin language. On the basis of the linguistic-stylistic analysis of some of his poems done on the second level, it has been confirmed and proved that this national poet is one of the most distinguished poets of his generation whose work belongs to the classics of the Montenegrin literary language.

